

«Упродовж майже всієї книги його зображення страхить здається набагато важливішим, ніж те, що відбувається «насправді». Проте в останній частині починають з'являтися факти. Історія займає головне місце на сцені, MPLA приходить до влади, поет Нету стає президентом, сторінку перегорнуто, закінчується ще один день життя. Ця завершальна – хай і тимчасова – перемога фактів над непевністю доводить, що Капусцінський не є суто «літературним» письменником, який міг би задовольнитися непевним описом життя як хаосу, всіяного великою кількістю блискучих метафор про невідоме. Правду, може, й важко встановити, але все ж таки встановити її необхідно».

Салман Рушді, «Ангола Капусцінського»

Видавництво «Книги – XXI»

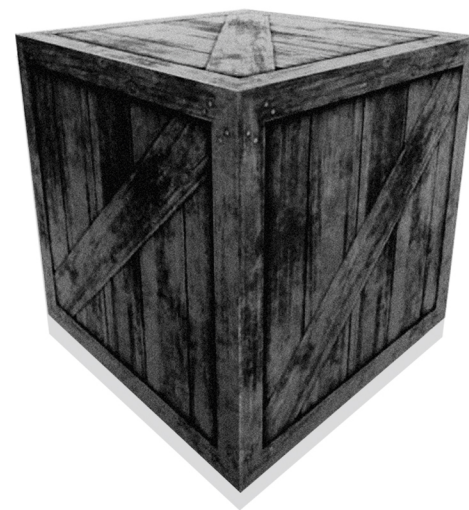
ЩЕ ДЕНЬ ЖИТТЯ

Ришард Капусцінський

Ришард Капусцінський

ЩЕ ДЕНЬ ЖИТТЯ

Ришард КАПУСЦІНСЬКИЙ

ЩЕ ДЕНЬ ЖИТТЯ

Переклад Олеся Герасима

Чернівці
Книги – XXI

ББК 84(4Пол)6-8Капусцінський-46
К 207

Капусцінський, Ришард

Ще день життя / Ришард Капусцінський ; Переклад з польської
Олеся Герасима. – Чернівці : Книги – XXI, 2015. – 128 с.

ISBN 978-617-614-119-8

Ще одна – після «Імператора» і «Шахіншаха» – книжка
всесвітньо знаного польського репортажиста Ришарда Ка-
пусцінського у перекладі Олеся Герасима, написана на межі
документалістики і художньої літератури. Цього разу – про
Анголу. Втім, колоніальне минуле і боротьба за незалежність,
іноземна інтервенція і громадянська війна, політичні чвари
на тлі тотальної корупції і бідності населення, а також пусто-
порожні пафосні промови на тлі військових та економічних
катастроф – одне слово, все, про що пише Капусцінський,
є актуальним не лише для вкрай відсталого африканської
країни 70-х років минулого століття.

ББК 84(4Пол)6-8Капусцінський-46

Книгу видано за підтримки
Посольства Республіки Польща в Україні

Посольство
Республіки Польща
у Києві

Усі права застережено. Відтворювати будь-яку частину цього видання
у будь-якій формі та в будь-який спосіб, у тому числі електронно, без письмо-
вої згоди правовласників заборонено.

© Alicja Karusińska, 2015

© Книги – XXI, 2015, видання українською мовою

© Олесь Герасим, 2015, переклад

© Анна Стьопіна, 2015, обкладинка

ЗМІСТ

ЩЕ ДЕНЬ ЖИТТЯ

Замикаємо місто	7
Фронтові сцени	27
Депеші	69
АВС	107
 Еугеніуш Жевуський	
РІКАРДУ З ВІЙСЬКОВОГО ДЖИПА	121

Ми – лише люди, не боги.

Коли надходить страх, рідко з'являється сон.

Не всі ж – усе однаково можуть.

*Моряк говорить про вітри, селянин про волів, солдат
рахує рани, а пастух овець.*

Доки дихаю, сподіваюсь.

Жити – це бути насторожі.

Рятунку немає в війні.

Людина людині вовк.

В садах Беллони зріє насіння смерті.

Результати воєн завжди сумнівні.

Двічі перемагає, хто себе перемагає.

*Умієш перемагати, Ганнібале,
та не вмієш скористатися з перемоги!*

Є для побитих один порятунок – рятунку не ждати.

Переможені, ми перемогли.

*Хто був отой,
що жахливі мечі для нас вигадав першим?¹*

¹ У польському виданні латинські прислів'я і крилаті вирази цитуються за: VERTE. – PZSW, Warszawa, 1959. Тут – за різними джерелами.

Замикаємо місто

Три місяці я мешкав у Луанді, в готелі *Tivoli*. З вікна у мене був вид на затоку і порт. На рейді стояло кілька торгових суден європейських океанських ліній. Їхні капітани тримали радіозв'язок з Європою і могли знати про те, що станеться в Анголі, краще і більше, ніж ми, замкнені в обложеному місті. Коли по світі розходилася вість, що наближається битва за Луанду, кораблі відпливали далеко від берега і зупинялися на лінії горизонту. Разом з ними віддалялася остання надія на порятунок, оскільки втеча сушею була неможливою, а повторювалася поголоска, що будь-якої миті противник розбомбить і паралізує летовище. Потім виявлялося, що термін атаки на Луанду перенесено, і флот повертався в затоку до безконечного очікування на вантаж кави і бавовни.

Рух таких суден був для мене важливим джерелом інформації. Коли порожніла затока, я починав готуватися до найгіршого. Я наслухав, чи не наближаються відголоси артилерійської канонади. Розважав, чи немає часом правди в тому, про що шепталися між собою португальці: начебто в місті переховуються дві тисячі солдатів Олдена Роберту, які тільки чекають наказу розпочати різню. Але серед цих тривог кораблі знову запливали до затоки. Невідомих мені моряків я подумки вітав як спасителів: на якийсь час заповідалася тиша.

У сусідній кімнаті жило двоє старих людей: дон Сілва, торговець діамантами, і його дружина, дона Есмералда, яка помирала від раку. Вона доживала останні дні без

допомоги і порятунку, оскільки шпиталі замкнули, а лікарі виїхали. Її тіло тонуло в копиці подушок, скручене від болю. Я боявся туди заходити. Якось увійшов і запитав, чи не заважає їй моє нічне стукання на машинці. Її свідомість на мить виринула з болю, лише для того, щоб сказати:

– Ні, Рікарду, мені вже нічого не може завадити дійти до кінця.

Дон Сілва годинами ходив по коридору. Сварився з усіма, проклинав світ, його потилиця бубнявила поганою кров'ю. Він кричав навіть на чорних, хоча в той час усі ставилися до них чемно, один із наших сусідів навіть завів собі такий звичай: зупиняв цілковито незнайомих йому африканців, подавав руку і покірливо кланявся. Ті думали, що війна потьмарила йому розум і квапливо йшли геть. Дон Сілва чекав, коли прийде Олден Роберту, і випитував мене, чи я щось на цю тему знаю. Вигляд кораблів, що відпливали, наповнював його якнайбільшою радістю. Він потирав руки, випрямляв спину, показував штучні зуби. Попри гнітючу спеку він завжди ходив у теплого одязі. У складках костюма мав зашиті вервиці діамантів. Одного разу в припливі задоволення, коли здавалося, що *FNLA* вже біля входу до готелю, він показав мені жменю прозорих камінців, які виглядали, мов дрібно потовчене скло. Це були діаманти. В готелі говорили, що Сілва носить на собі півмільйона доларів. Серце старого розривалося. Він хотів утекти зі своїм багатством, а його прикувала хвороба дони Есмералди. Він боявся, що коли не виїде негайно, хтось донесе – і в нього відберуть його скарби. Ніколи не виходив на вулицю, хотів навіть вставити додатковий замок, але всі фахівці вже виїхали, і в Луанді не було майстра, який би зміг це зробити.

Навпроти мене мешкала молода пара – Артуру і Марія. Він був колоніальним чиновником, а вона спокійною, мовчазною блондинкою із туманним звабливим поглядом. Вони чекали на виїзд, але спочатку мусили

поміняти ангольські гроші на португальські, а це тривало тижнями, бо черги до банків були кілометровими. Наша прибиральниця – жвава, добросерда старенька – дона Картажіна, обуреним шепотом донесла мені, що Артуру і Марія живуть на віру. Тобто живуть, як негри, як ті безбожники з *MPLA*. В її шкалі вартостей це був найнижчий ступінь деградації і безчестя білої людини. Дона Картажіна також чекала приходу Олдена Роберту. Вона не знала, де його війська, і потайки запитувала мене про новини. Питала також, чи я добре пишу про *FNLA*. Я казав, що так, з ентузіазмом. Із вдячності вона завжди прибирала мою кімнату до повного блиску, а коли у місті не було що пити, приносила мені – невідомо звідки – пляшку води.

Марія сприймала мене за людину, яка готується до самогубства, оскільки я сказав їй, що залишаюся в Луанді до Дня незалежності Анголи, до 11 листопада. На її думку, до цього часу від міста не залишиться каменя на камені. Всі згинуть, і тут постане велике кладовище, де житимуть грифи і гієни. Вона радила мені швидко виїжджати. Я побився з нею об заклад на пляшку вина, що виживу і що ми зустрінемося в Лісабоні, в елегантному готелі *Altis* 15 листопада, о сімнадцятій. Я спізнився на цю зустріч, але Марія на рецепції залишила мені записку, що чекала і що наступного дня виїжджає з Артуру до Бразилії.

Цілий готель *Tivoli* був по вінця набитий і нагадував наші палаци відразу по війні, переповнені натовпом, навпереміну нервовим і апатичним, а також горами абияк зв'язаних тюків. Усюди тхнуло гидко і кисло, будинок заповнила липка, гнітюча задуха. Люди пітніли від спеки і страху. Панував настрій апокаліпсису, очікування на момент знищення. Хтось приніс вістку, що вночі будуть обстрілювати місто. Хтось інший довідався, що чорні у своїх дільницях гострять ножі й хочуть їх випробувати на португальських горлянках. Кожної миті може вибухнути повстання. Яке повстання? – допитувався я, щоб написати про це до Варшави. Ніхто точно не знав. Просто –

повстання, а що за повстання – стане ясно тоді, коли вибухне.

Плітки всіх виснажували, шарпали нерви, відбирали здатність думати. Місто жило в атмосфері істерії, тремтіло зі страху. Люди не знали, як порадити собі з навколишньою дійсністю. Як її пояснити, як до неї пристосуватися. Чоловіки юрилися в коридорах готелю і проводили штабні наради. Приземлені прагматики були за те, щоб на ніч барикадувати готель. Ті, хто мав ширші горизонти і здатність глобально глянути на світ, вважали, що треба вислати депешу до ООН із закликом втрутитися. Але все, як це заведено в латиноафриканців, обмежувалося дискусіями.

Вечорами над містом кружляв літак і скидав листівки. Це був літак, помальований на чорно, без сигнальних вогнів і розпізнавальних знаків. Листівки твердили, що війська Олдена Роберту стоять під Луандою й увійдуть до столиці хоч би й завтра. Щоб полегшити це завдання, населення закликали вбити всіх росіян, угорців і поляків, які командують підрозділами *MPLA* і є винуватцями війни і всіх нещасть, що звалилися на змучений народ. Це відбувалось у вересні, коли в цілій Анголі я був єдиною людиною зі Східної Європи. В місті лютували бойовики з *PIDE*, вони приходили до готелю, питали, хто в ньому живе. Вони були безкарні, в Луанді не існувало ніякої влади, а бойовики хотіли мститися за все: за революцію гвоздик, за втрачену Анголу, за зруйновану кар'єру. Кожен стук у двері міг бути для мене поганим сигналом. Я намагався про це не думати – єдиний спосіб у таких ситуаціях.

Бойовики збиралися в нічному барі *Adao*, обік готелю. Там було завжди темно, офіціанти ходили з ліхтарями. Власник бару, товстий, підтоптаний плейбой із налитими кров'ю і прикритими спухлими повіками очима, одного разу взяв мене до своєї комірки. Від підлоги до стелі

стіни були вкриті поличками, на поличках стояло двісті двадцять шість видів віскі. Він витягнув із шухляди письмового стола два пістолети і поклав їх перед собою:

– Я вб'ю ними десять комуністів і тільки тоді заспокоюся, – сказав він.

Я дивився на нього, усміхався і чекав, що він зробить. Крізь двері було чути музику, бойовики розважалися з п'яними мулатками. Товстий сховав пістолет і закрив шухляду. Я досі не знаю, чому він залишив мене в спокої. Може, він належав до людей, яких я не раз зустрічав: людей, яким більше від убивання задоволення дає свідомість, що він міг би вбити, але не робить цього.

Впродовж цілого вересня я лягав спати, не знаючи, що станеться цієї ночі і наступного дня. Довкола мене крутилося кілька типів, я впізнавав їхні обличчя. Ми постійно зустрічалися, не обмінявшись жодним словом. Я не знав, що робити. Спочатку вирішив чергувати, не хотів, щоб мене застали зненацька уві сні. Але посеред ночі напруга спадала, і я засинав одягнений, у черевиках, на великому ліжку, застеленому доною Картажіною.

MPLA не міг мене захистити: ті люди були далеко, в африканських дільницях, або ще далі – на фронті. Європейська дільниця, в якій я жив, їм ще не належала. Тому я любив їздити на фронт: там було безпечніше, затишніше. Однак такі виїзди траплялися рідко. Ніхто, навіть люди зі штабу, не могли чітко сформулювати, де є фронт. Не було ні сполучення, ні зв'язку. Поодинокі маленькі загони невірних партизанів-початківців, загублені у велетенських зрадливих просторах, переміщалися туди й сюди без плану і задуму. Цю війну кожен вів на власний розсуд, кожен був покинутий сам на себе.

Щоденно о дев'ятій вечора озивалася Варшава. В апараті телексу, який стояв на рецепції, загоралося світло, і машина вистукувала сигнал:

814251 PAP PL ДОБРИЙ ВЕЧІР ПРОСИМО ПЕРЕДАВАТИ

або:
НАРЕШТІ ВДАЛОСЯ ВСТАНОВИТИ ЗЄДНАННЯ

або:
ЧИ ДІСТАНЕМО ЩОСЬ СЬОГОДНІ? PLS GA GA

Я відповідав:
OK OK MOM SVP

і вмикав стрічку з текстом депеші.

Для мене дев'ята година була найважливішим моментом дня, повторюваним кожного вечора переживанням. Я писав щоденно, писав з найеґотичніших мотивів, переборював внутрішній безлад і депресію, щоби скласти бодай найкоротшу депешу і підтримати зв'язок із Варшавою, бо це рятувало мене від самотності й відчуття ізоляції. Коли у мене був час, я пильнував при телексі задовго до дев'ятої. Світло, що загоралося, викликало в мені такий самий ентузіазм, як у людині, що загубилася в пустелі, раптово знайдене джерело. Я намагався всіма способами затягнути час тих сеансів. Я детально описував усі битви. Запитував, яка погода вдома, і скаржився на брак їжі. Але врешті-решт наставав момент, коли Варшава повідомляла:

ПРИЙОМ ДОБРИЙ ЗВ'ЯЗОК ЗАВТРА ГОД. 20 00 GMT
ДЯКУДУЖ ВУ ВУ

світло гасло, і я знову залишався сам.

Луанда гинула інакше, ніж інші міста в роки війни. Не було нальотів, пацифікації, руйнування ділянки за ділянкою. Не було цвинтарів на вулицях і площах. Я не пригадую жодної пожежі. Місто помирало так, як гине оаза, в якій висохли криниці: порожніло, западало в мертво, відходило в непам'ять. Але ця агонія настала пізніше, наразі всюди панував гарячковий рух. Всі квапилися, всі виїжджали! Кожен намагався відлетіти найближчим літаком до Європи, до Америки, будь-куди. До Луанди стягалися португальці з усієї Анголи. З найдальших закутків приїжджали каравани автомобілів, переповнених людьми і багажем. Чоловіки зарослі, жінки

пожмакані й розпатлані, діти брудні і сонні. Дорогою втікачі об'єднувалися в довгі колони і так сунули через країну, бо що більша громада, то безпечніше. Спочатку вони займали готелі в Луанді, але потім уже не було місць, тож вони прямували просто на летовище. Довкола летовища утворилося кочівне місто, без вулиць і будинків. Люди жили під відкритим небом, вічно промоклі, бо постійно падали дощі. Вони тепер жили гірше, ніж чорні в сусідній з летовищем африканській дільниці, але сприймали це апатично, з похмурою байдужістю, не знаючи, кого проклинати за свою долю. Салазара вже не було серед живих, Каетану втік до Бразилії, а в Лісабоні постійно змінювалися уряди. В усьому була винна революція, бо перед тим панував спокій. Тепер уряд обіцяв чорним свободу, чорні між собою побилися, вони палять і вбивають. Вони не здатні до управління. Чорний – це таке: випити, а потім спати цілий день. Начіпляє на себе кораликів і ходить задоволений. Працювати? Тут ніхто не працює. Вони живуть, як сто років тому. Як сто, пане? Як тисячу! Я бачив таких, що живуть, як тисячу років тому. А що можна знати про те, як було тисячу років тому? Певно, що можна, кожен знає, як було. Цієї країни більше не буде. Мобуту візьме кусень, ті з півдня візьмуть кусень – і цим закінчиться. Аби лиш уже звідси вилетіти. Аби лиш на це більше не дивитися. Я тут вклав сорок років праці. Всю свою кервавицю. Хто мені тепер що поверне? Думаєте, життя можна почати наново?

Люди сидять на паках, накриті поліетиленом, бо мжичить дощ, медитують, усе обдумують. Часом у цьому покинутому натовпі, який тижнями тут животіє, викрешується іскра бунту. Жінки б'ють солдатів, призначених охороняти порядок, а чоловіки намагаються викрасти літак, щоб світ довідався, до якого розпачу вони були доведені. Ніхто не знає, коли звідси відлетить і в якому напрямку. Панує вселенський балаган. Організувати португальців важко, оскільки вони – затяті індивідуалісти, натури, які

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.